

Dobroslav Orel a jeho práce s hudebními rukopisy

14. – 16. století

VERONIKA MRÁČKOVÁ

Výzkum středověké duchovní hudby v českých zemích se na domácí půdě začal rozvíjet před více než sto lety. Touha po poznání hudební kultury ve středověku byla podnícena nejen hledáním národní identity, ale také zahraničními badatelskými výsledky a nově objevovanými rukopisy. Jedním z prvních muzikologů, kteří zkoumali notovaný repertoár bohemikálních pramenů, byl římskokatolický kněz Dobroslav Orel (1870–1942). Nedostatečná evidence hudebních památek jej přinutila systematicky vyhledávat a evidovat dochované a dosud nepovšimnuté kodexy, jmenování konzervátorem v roce 1919 mu navíc umožnilo volný přístup ke všem rukopisům církevních archivů po celém Československu.¹ Hlavním cílem Orlovy práce byla zvláště evidence a katalogizace notovaných rukopisů ze 14. – 16. století. Ve svém výzkumu využil nejen bohatých znalostí muzikologických, ale především také liturgických. Cílem této studie, která je zatím první sondou do problematiky, má být shrnutí nejnovějších poznatků vycházejících z částečného zpracování Orlovy pozůstalosti, uložené v Národním muzeu – Českém muzeu hudby. V žádném případě se nejedná o komplexní vyhodnocení Orlovy badatelské práce – k tomu bude zapotřebí nejen dokončit průzkum všech dobových zpráv a korespondence, ale též kriticky zhodnotit Orlovo vydané dílo.

S hudebními rukopisy se Dobroslav Orel setkal patrně již ve svém dětství na kůru kostela sv. Kateřiny v Dolní Rovni,² kde podle současníka Antonína Stříže zpíval a snad i hrál (stejně jako jeho otec František) na varhany.³ Přestože nevíme, jaké prameny se na roveňském kůru v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století vyskytovaly, podle Orlova pozdějšího zájmu lze předpokládat, že se zde pravidelně zpívalo z rorátníků a snad i jiných českých a latinských kancionálů. V dobové zprávě zapsané ve farní roveňské kronice je např. zmíněno, že literáti působící na tamějším kůru zpívali při posvěcení kaple sv. Václava roku 1886 svatovojtěšský chorál *Hospodine, pomiluj ny*.⁴ Snad i tato událost, při níž

Tato studie vznikla na základě katalogizace pozůstalosti Dobroslava Orela v Národním muzeu – Českém muzeu hudby (financuje Kabinet hudební historie Etnologického ústavu AV ČR). Za vřelé pracovní podmínky vděčím vedoucí hudebněhistorického oddělení NM-ČMH Markétě Kabelkové. Výsledky uvedeného výzkumu byly prezentovány na konferenci *Pocta Dobroslavu Orlovi*, konané 23. – 25. dubna 2015 v Ronově nad Doubravou.

- 1) Konzervátorem Dobroslava Orela jmenovalo Ministerstvo školství a národní osvěty.
- 2) Ačkoli roku 1873 shořel při požáru v kostele hlavní oltář, kůr zůstal pravděpodobně ohněm nedotčen, neboť obraz sv. Kateřiny, visící pod kůrem, byl zachráněn: *Farní chrám Páně sv. Kateřiny Alex. v Horní Rovni*, Neděle, 31. 3. 1940.
- 3) STŘÍŽ, Antonín: *Dr. Dobroslav Orel, průkopník obnovy chrámového zpěvu*, Lidové listy, 22. 2. 1942. Výstřižek viz NM-ČMH, krabice 33-B, inv. č. 813.
- 4) Za nahlédnutí do této kroniky vděčím P. Jakobovi Polívkovi.

mohl být čerstvý student pražské reálky přítomen, zapříčinila Orlův budoucí vztah ke svatováclavskému chorálu.

Výzkumu pramenů se Dobroslav Orel patrně věnoval již jako mladý nadšenec během svých seminárních studií v Hradci Králové, tj. od roku 1890.⁵ Od této doby si zřejmě vytvářel pracovní kartotéku rukopisů, z nichž si na jednotlivé karty pečlivě vypisoval incipity jednohlasých i vícehlasých zpěvů. Na přelomu 19. a 20. století se v Městském historickém muzeu nejspíše poprvé seznámil s Kodexem Speciálník (Hradec Králové, Muzeum východních Čech II A 7), který byl v roce 1896 objeven v pražském starožitnictví a následně uložen do královéhradeckého muzea.⁶ V květnu roku 1905 Dobroslav Orel požádal správce muzea o zapůjčení Speciálníku za účelem spartování do Prahy. V Orlově dopise, uloženém v archivu literátů v Hradci Králové, je dokonce napsáno:

Pan Žaloudek jej na můj účet laskavě ať skryje v dobrou bednu, dobře zadělá, pan tajemník laskavě napíše na to adresu, pak pojistí na poště udáním důkladné ceny, a já se zaručím životem i smrtí, že kancionál vrátím.

V době jeho pobytu v Praze bude uložen v železné, ohnivzdorné pokladně, a jen při práci bude ležeti na zvláštním stole. Nuže, račte souhlasiti?⁷

Dobroslav Orel (1870–1942)

Fotografie neznámého autora, s. l., cca 30. léta 20. století / Photograph by an unknown photographer, s. l., ca. 1930s

NM-ČMH, pozůstalost Dobroslava Orela / the estate of Dobroslav Orel

5) Ve sloupku od autora s iniciálami H. D. je dokonce napsáno: „Na literární dráhu hudebně-vědeckou přivedlo jej jeho první působiště Hradec Králové se svými vzácnými památkami literárských sborů 16. století. [...] Již z té doby datuje se jeho zájem o starou českou kulturu duchovního zpěvu bez rozdílu konfesí.“ H. D.: *Dobroslav Orel – k 70. narozeninám dne 15. prosince t. r.*, České slovo, Praha 14. 12. 1940. Výstřížek viz NM-ČMH, krabice 33-B, inv. č. 879.

6) OREL, Dobroslav: *Der Mensuralkodex „Speciálník“, ein Beitrag zur Geschichte der Mensuralmusik und Notenschrift in Böhmen bis 1540*, disertační práce, Universität Wien 1914, s. 12. Datum je v rozporu s údajem od Antonína Cechnera, který ve svém katalogu uvedl nejspíše mylný rok 1901, viz: CECHNER, Antonín: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese královéhradeckém*, Praha 1904, s. 85. Rukopis zakoupil v pražském starožitnictví archeolog a konzervátor Karel Buchtela. Ten kodex svěřil do rukou Ludvíka Domečky, správce Městského historického muzea pro severovýchodní část Království českého v Hradci Králové (dnes Muzeum východních Čech v Hradci Králové).

7) Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Archiv literátů 3649. Za nahlédnutí do Orlových dopisů uložených v Archivu literátů vděčím kurátorce muzea Jaroslavě Pospíšilové.

Orel v témže listě zmínil, že se o jmenovaný kodex zajímá i Guido Adler, ale že by byl raději, aby se Speciálník vydal doma, nikoli ve Vídni. Výsledky chtěl využít též pro svou disertační práci. V prvních prosbách žádal o zapůjčení rukopisu na dobu šesti neděl. Jak korespondence ukázala, kodex ležel u Orla nejméně patnáct let, ke slíbené edici bohužel nikdy nedošlo. Již od samých počátků své vědecké činnosti si Orel vymáhal privilegia na výzkum královéhradeckých rukopisů. Krátce po vypůjčení Speciálníku žádal muzeum, aby do svých sbírek nepouštělo Richarda Veselého, který přepisoval vícehlasé zpěvy pro Adlerův projekt *Denkmäler der Tonkunst in Österreich*.⁸ S Adlerem se v té době nejspíše ještě neznal, neboť si v dopise neodpustil poznámku o Adlerově židovském původu. Stejně tak o Richardu Veselém nepsal příliš chvalně. Např. zmínil, že se v Příbrami představil jako doktor filozofie, ačkoli ještě neměl promoci. Vztahy se však asi uklidnily, neboť se na Kodex Speciálník přijel do Prahy podívat samotný Guido Adler, který Orlovi ihned navrhnul, aby vybrané skladby vydal ve zmíněné edici *Denkmäler der Tonkunst in Österreich (DTÖ)*.⁹ O prodloužení lhůty pro zapůjčení kodexu žádal Orel již v roce 1905, kdy slíbil vrátit Speciálník za dvacet neděl, tj. do konce školního roku.¹⁰ Orel přiznal, že práce na spartacích přesahuje síly jednotlivce,¹¹ přesto prosil královéhradecké muzeum, aby k rukopisům zde uloženým nepouštěli nikoho jiného. Další četná korespondence pochází z doby před obhájením Orlovy disertační práce ve Vídni v roce 1914, kdy se Orel zabýval proveniencí uvedeného kodexu a okolnostmi jeho koupě v pražském starožitnictví. Z korespondence víme, že se mimo jiné dotazoval na farním úřadě pražského kostela sv. Petra na Poříčí, zdali v matrikách nemají záznamy týkající se tohoto pramene.¹² Farní úřad Orlovi sdělil, že v matrikách začínajících rokem 1639 není o Speciálníku žádná zmínka. Již v dubnu téhož roku Orel muzeu sdělil, že přepsal 200 skladeb – byla však tato informace spíše fiktivní útěchou pro muzeum, které žádalo o navrácení kodexu? Projekt vydání Speciálníku v edici *DTÖ* bohužel ztroskotál.¹³ Orel si však u muzea stále vyhrazoval práva k publikování, Speciálník držel u sebe a patrně v roce 1919 jej převezl do Bratislavy. Podmínky, ve kterých se kodex nacházel, vysvětlil Orel muzeu takto:

...Váš Speciálník musejní jest v úplné bezpečnosti v klenuté místnosti v přízemí s okny zamřížovanými a ostatními rukopisy v úplném suchu.¹⁴

Možná se nám jednou podaří zjistit, jaké byly další citované prameny. Po zkrachování projektu *DTÖ* založil s Nejedlým samostatnou *Společnost pro vydání staročeských hudebních památek*, kterou však Nejedlý údajně finančně vytěžil svými velikými díly.¹⁵ Zdá se, že během raného bratislavského působení neměl Orel k vydání Speciálníku nejen čas,

8) Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Archiv literátů 7412.

9) Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Archiv literátů 3650.

10) Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Archiv literátů 3651.

11) Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Archiv literátů 3652.

12) Orel se totiž domníval, že je v přípise na předním předeští kodexu jmenován kostel sv. Petra v okovech: OREL, Dobroslav: *Kancionál Franusův*, Obecná Jednota Cyrillská, Praha 1922, s. 148.

13) Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Archiv literátů 3654.

14) Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Archiv literátů 3655.

15) *Ibid.*

ale ani finanční prostředky. Teprve v roce 1920 muzeu slíbil, že rukopis vrátí osobně během velkých prázdnin do Hradce Králové.¹⁶ Bohužel edice se spartovanými skladbami – pokud tedy nějaká skutečně byla – se ztratila. V pozůstalosti v NM-ČMH se dochovalo jen sedm přepsaných motet ze Speciálníku¹⁷ a potvrzení o finanční podpoře k vydání edice.¹⁸

Nejspíše od začátku 20. století začal Dobroslav Orel pracovat na přepisování liturgických zpěvů, které v bohemiálních pramenech vybíral pro *Český kancionál*, vydaný poprvé v roce 1921. Římskokatolický kněz a Orlovův přítel Antonín Stříž napsal, že „Orel prob[á]dal všechny archivy a sbírky, aby zjistil původní nápěvy a texty a objevil řadu neznámých skvostů duchovních písní.“¹⁹ To potvrzují též katalogizační lístky v Orlově pracovní kartotéce. Texty a melodie pro kancionál přepisoval Orel (nebo jeho kolegové) např. z Jistebnického kancionálu (Praha, Národní knihovna České republiky II C 7),²⁰ Benešovského kancionálu (Praha, Archiv hlavního města Prahy 8429),²¹ Jaroměřského speciálníku (Jaroměř, Městské muzeum v Jaroměři 283)²² nebo Žlutického kancionálu (Praha, Památník národního písemnictví TR I 27).²³ S přípravou jednotného zpěvníku Orlovi zřejmě pomáhal také redaktor časopisu *Cyryll* Václav Müller, který evidoval a přepisoval liturgické zpěvy v pramenech uložených v Lobkowiczské knihovně v Roudnici nad Labem.²⁴ V dopise z roku 1908 Orlovi sděluje, že se v roudnickém archivu vyskytují zajímavé kodexy, mezi nimi jmenuje neznámý žaltář s vícehlasem.²⁵ Dodává, že se jedná o zdlouhavou práci, která nebude hotova ani za rok, má-li být dobře odvedena. *Český kancionál*, jehož hlavním cílem bylo sjednocení zpěvů ve všech českých kostelích, byl bohužel jednotlivými diecézemi přijat až ke konci Orlova života. To dokládá např. zpráva Antonína Stříže:

Dílo, jež vzbudilo značnou pozornost v cizině, připravilo oběma autorům dosti hořkostí pro nepochopení, s nímž se namnoze setkávalo doma. Ale naštěstí se Dobroslav Orel ještě dožil toho, že odpůrci většinou kapitulovali a že zavedení „Českého kancionálu“ sjednotilo a povzneslo lidový zpěv v našich chrámech.²⁶

16) Ibid. Přesné datum navrácení Kodexu Speciálníku by snad mohla skrývat pozůstalost uložená v Bratislavě.

17) *Náš milý svatý Václave, Pane Bože buď při nás, Zdrávas ciesařovno, Imperatrix gloriosa, Jesus Christus nostra salus, Tu qui cuncta imperas a Omnis mundus iocundetur.*

18) Česká akademie věd a umění v Praze Orla měsíc před jeho smrtí žádala, aby si vyzvedl finanční podporu 5000 korun, kterou získal od nadace *Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových* k vydání Speciálníku královéhradeckého (viz NM-ČMH, krabice 28-B, inv. č. 214). Částku si Orel nejspíše nestihl vyzvednout. Po Orlově smrti byla práce na publikaci svěřena jeho kolegyni Anně Dočkalové. Té však v prosinci roku 1942 nakladatelská a vydavatelská společnost *Vesmír* oznámila, aby vydání edice odložila z důvodu omezených finančních prostředků na poválečnou dobu (viz NM-ČMH, krabice 28-B, inv. č. 220). V příloze tohoto dopisu měl být i rukopis Orlovy práce, který zřejmě zůstal u Anny Dočkalové až do její smrti (s Orlem bydleli v ulici Letecká 25, Praha 6).

19) STŘÍŽ, Antonín: *Dr. Dobroslav Orel, průkopník obnovy chrámového zpěvu*, Lidové listy, 22. 2. 1942. Výstřížek viz NM-ČMH, krabice 33-B, inv. č. 813.

20) NM-ČMH, krabice 29-B, inv. č. 278.

21) NM-ČMH, krabice 29-B, inv. č. 281.

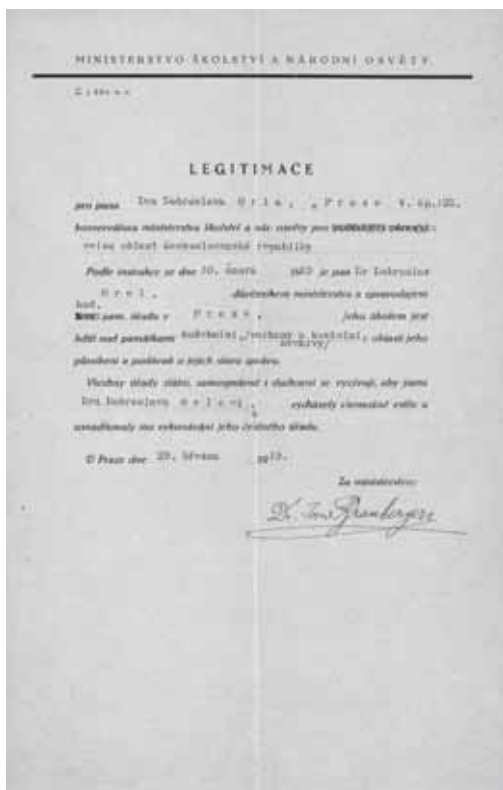
22) NM-ČMH, krabice 31-B, inv. č. 173.

23) NM-ČMH, krabice 29-B, inv. č. 283.

24) Ačkoli Müller název knihovny nevedl, s největší pravděpodobností se jednalo o knihovnu Lobkowiczů, která byla v Roudnici nad Labem až do druhé světové války.

25) NM-ČMH, krabice 29-B, inv. č. 311.

26) STŘÍŽ, op. cit. v pozn. 19.

Legitimace Dobroslava Orla / Personal identification belonging to Dobroslav Orel

NM-ČMH, pozůstalost Dobroslava Orla, krabice 31-B, inv. č. 41 / the estate of Dobroslav Orel, carton no. 31-B, inv. no. 41

folia. Tmavý horní kus o rozměru cca 30 mm evidentně vyčníval mimo pramen a byl vystaven různým vlivům prostředí, které způsobily jeho degradaci. Pramen II A 18a pochází z kůru kostela Svatého Ducha v Hradci Králové a obsahuje altový part převážně vícehlásých latinských mší. Na fragmentu nacházíme rejstřík latinských zpěvů, především hymnů pro dobu adventní a vánoční, mezi nimi např. hymnus *Veni redemptor gentium*, mariánský hymnus *Assunt festa iubilea* pro svátek Navštívení Panny Marie nebo známý tropus *Kyrie, fons bonitatis*. V horním okraji folia je německy napsáno: „Vertolmetschte Textus in das bohmische deren lateinische Texten folgende anfangen und in angemerkten blättern zum Finden seyn als“ (volný překlad autorky: „přeložené texty do češtiny se nacházejí

Od roku 1919 mohl Orel jako konzervátor hudebních památek, varhan a kostelních archivů svobodně zacházet s notovanými rukopisy po celém Československu.²⁷ Nejspíše od této doby Orel systematicky vyhledával a evidoval dochované středověké prameny. S kodexy volně manipuloval z místa na místo, některé se mu však nepodařilo vrátit do původních archivů.

V pozůstalosti Dobroslava Orla jsem ke svému překvapení našla fragment z kancionálu (Hradec Králové, Muzeum východních Čech II A 18a), jehož původní část vznikla patrně v roce 1594 a 1596.²⁸ Papírové folio, které pochází nejspíše z 18. století,²⁹ bylo vloženo v obálce s tematickým katalogem královéhradeckého pramene, který Orel označil signaturou II A 22a. Až díky digitální databázi Národní knihovny *Manuscriptorium* vyšlo najevo, že folio bylo s největší pravděpodobností součástí kodexu s dnešní signaturou II A 18a. I temně zabarvené části fragmentu poukazují na to, že list byl vložen do královéhradeckého kodexu. Rukopis II A 18a má totiž rozměry (335 × 215 mm), které odpovídají rozměrům světlejší části

27) V pozůstalosti Dobroslava Orla se dochovala legitimace, která Orla opravňovala k přístupu k jednotlivým památkám: NM-ČMH, krabice 31-B, inv. č. 41.

28) NM-ČMH, krabice 29-B, inv. č. 271.

29) Za konzultaci k dataci tohoto fragmentu vděčím Elišce Šedivé a Marcu Niubö.

na označených listech s následujícími latinskými incipity textů“).³⁰ V prameni by se tedy měly vyskytovat české překlady uvedených latinských zpěvů. Nad textem je tužkou dopsaná poznámka „v Kanc 1594.“, díky které bylo možno původní rukopis dohledat.

Zřejmě nás ani nepřekvapí, když v dopise z roku 1909 čteme, že Orlův pomocník pan Valášek našel v Kodexu Franus mezi folii 123^v a 124^r Orlovy pracovní poznámky, které mu poslal do Prahy.³¹

V průběhu třicátých let zpracovával Dobroslav Orel spolu se studenty semináře hudební vědy Univerzity Komenského katalog rukopisů uložených v tehdejší Městském historickém muzeu pro severovýchodní část Království českého. Součástí katalogu jsou cenné Orlovy poznámky k dataci a provenienci pramenů a k publikované literatuře. Na některých papírech se vyskytuje červeně psaná poznámka „foto hotovo“. Katalog měl být totiž pod názvem *Bibliografie hudeb. památek musea v Hr. Kr. prof. Dr. D. Orla a členů semináře pro hudeb. vědu university Komenského v Bratislavě* využit pro výstavu tehdejšího Městského průmyslového musea v roce 1932. K publikování katalogu však nikdy nedošlo, strojopis se nachází v Orlově pozůstalosti v Českém muzeu hudby.³² Orel nebyl spokojen především s tím, že by byl katalog vydán pouze částečně – v dopise z roku 1932 dokonce prosil, aby muzeum zřídilo samostatné oddělení hudebních památek, jedině v tom směru by svolil k vydání svého soupisu všech královéhradeckých hudebních pramenů.³³ Na samostatnou publikaci nejspíše nebyl čas, neboť v témže roce iniciátor výstavy Jaroslav Mikan vydal zkrácený katalog *Výstava památek hudebního života v Hradci Králové*.³⁴ Vyskytují se v něm pouze strohé popisy vybraných pramenů, Orel zde jako spoluautor není uveden. Ještě v roce 1938 žádal Městský úřad v Hradci Králové Orla o dodání soupisu,³⁵ k tomu však už asi nikdy nedošlo.

Ve třicátých letech minulého století se Dobroslav Orel intenzivně věnoval analýze zpěvů *Hospodine, pomiluj ny* a *Svatý Václave*, jež byly obecně přijímány jako nejstarší české duchovní písně.³⁶ Díky rozsáhlému pramennému, historickému a filologickému výzkumu ve spolupráci s předními badateli Romanem Jakobsonem, Milošem Weingartem a Václavem Chaloupeckým se Orlovi podařilo zasadit zpěv *Hospodine, pomiluj ny* do období poloviny jedenáctého století³⁷ a píseň *Svatý Václave* do století dvanáctého.³⁸ Upřesněním

30) Za přepis německého textu vděčím Marcu Niubò a Elišce Šedivé.

31) NM-ČMH, krabice 29-B, inv. č. 308.

32) NM-ČMH, krabice 28-B, inv. č. 193.

33) Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Archiv literátů 4386.

34) MIKAN, Jaroslav: *Výstava památek hudebního života v Hradci Králové*, Hradec Králové 1932.

35) NM-ČMH, krabice 31-B, inv. č. 97.

36) V pozůstalosti Dobroslava Orla je uložen dopis od Romana Jakobsona z roku 1935 s lingvistickými korekturami pro studii *Hospodine, pomiluj ny*, publikovanou v *Hudebních prvcích svatováclavských* (NM-ČMH, krabice 32-B, inv. č. 760).

37) OREL, Dobroslav: *Hudební prvky svatováclavské*, in: *Svatováclavský sborník*, sv. II, díl 3, Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí, Praha 1937, s. 60: „Na základě této souhlasné analýzy jest tedy vročití píseň HPN do 11. stol. Její terminus ad quem lze určití k r. 1055, kdy ji český národ jako sladkou píseň Kyrieleyson zpíval při volbě Spytihněva II.“

38) *Ibid.*, s. 66: „Jen v takovém ovzduší a uvědomění mohl se zroditi a ujati svatováclavský hymnus. Tím by bylo dáno 12. stol.“

datace uvedených zpěvů byl překonán názor Zdeňka Nejedlého, jenž se domníval, že tyto první památky české slovesnosti vznikly o sto let později.³⁹ Nutno dodat, že uvedených výsledků Orel dosáhl také díky studiu rukopisů v zahraničí. V pozůstalosti jsou dochovány např. výpisky a transkripce z chorvatských pramenů, které v bývalé Jugoslávii studoval Orel během svých pobytů v letech 1932 a 1935.⁴⁰ Výsledky nejméně desetiletého studia pak publikoval ve třetím díle druhého svazku *Svatováclavského sborníku Hudební prvky svatováclavské* v roce 1937. Za toto monumentální dílo získal 28. října 1937 Státní cenu pro umění hudební od Ministerstva školství a národní osvěty.⁴¹ Součástí ceny byla částka pěti tisíc korun českých. Mimochodem, Orlův honorář za *Svatováclavský sborník* činil přes dvacet tisíc korun českých, které Orlovi udělil Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí v Praze v roce 1938.⁴² V pozůstalosti Dobroslava Orla je též zmínka o zaslání svazku do římského archivu Biblioteca Apostolica Vaticana, kde jej v roce 1941 převzal prefekt Anselmo Albareda.⁴³ Ten se v dopise doptává na další díly *Svatováclavského sborníku*, které by do knihovny rád pořídil. Je možné, že předání publikace do archivu v Římě inicioval mladý seminarista Jiří Reinsberg, který zde od roku 1937 studoval na Papežské koleji Nepomucenum a jenž si Dobroslava Orla velice vážil, jak naznačuje dochovaný dopis z roku 1940.⁴⁴

Je zajímavé, že datace některých pramenů v *Hudebních prvcích svatováclavských* určil Dobroslav Orel příliš obecně, a to i přesto, že je mohl na základě přítomnosti vybraných zpěvů blíže konkretizovat. Uvedme např. Roudnický žaltář (Praha, Archiv Pražského hradu Cim 7), který byl podle Orla zkomponován v polovině 14. století. Přítomnost zpěvu *Assunt festa iubilea* pro svátek Navštívení Panny Marie však jasně ukazuje, že kodex nemohl vzniknout před rokem 1380, neboť uvedený svátek byl do kalendáře pražské diecéze zaveden Janem z Jenštejna až v roce 1386.⁴⁵ Je tedy otázkou, měl-li Dobroslav Orel možnost Roudnický žaltář vidět, nebo zda informaci o dataci pouze přejal z katalogu Adolfa Patera a Antonína Podlahy.⁴⁶

Ve svém výzkumu bohemikálních pramenů se Orel věnoval také notačním typům, v jejichž popisu vycházel z klasifikace Josefa Huttera. V Orlově pozůstalosti se vyskytuje např.

39) NEJEDLÝ, Zdeněk: *Dějiny husitského zpěvu, Kniha 1, Zpěv předhusitský*, Československá akademie věd, Praha 1954, s. 33: „[...] v 12. století vzniká první píseň pro lid ‚Hospodine, pomiluj ny‘“; Ibid. s. 327: „Druhá česká píseň duchovní, ‚Svatý Václave‘, objevuje se po prvé r. 1368, avšak sluje tu již ‚cantio ab olim cantari consueta‘. Pochází tedy buď ze samého začátku 14. nebo z konce 13. století a jest o celé století mladší než ‚Hospodine, pomiluj ny‘.“

40) NM-ČMH, krabice 32-B, inv. č. 765.

41) NM-ČMH, krabice 31-B, inv. č. 89.

42) NM-ČMH, krabice 31-B, inv. č. 90.

43) NM-ČMH, krabice 31-B, inv. č. 93.

44) NM-ČMH, krabice 32-B, inv. č. 644. Dobroslav Orel se přátelil s otcem Jiřího Viktorem Reinsbergem během svého působení v Bratislavě.

45) POLC, Jaroslav V.: *De origine festi visitationis B. M. V.*, Pontificia Università Lateranense, Roma 1967, s. 41–47; POLC, Jaroslav V. – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002, s. 231–234.

46) PATERA, Adolf – PODLAHA, Antonín: *Soupis rukopisů knihovny Metropolitní kapitoly pražské*, Česká akademie věd, Praha 1910, s. 7–8.

seznam rukopisů s výskytem rhombické (dnes české) notace.⁴⁷ Tento soupis by mohl být bez obav využit v současném bádání zaměřeném na uvedení notační typ.

Svá konzervátorská privilegia využil Orel též pro pedagogickou činnost v bratislavském semináři hudební vědy, kam převezl řadu bohemikálních pramenů z Čech. Podle Orlova dopisu z 19. června roku 1939 byly do seminární knihovny přineseny (nebo poštou dovezeny) rukopisy z mnoha českých archivů. Dobroslav Orel přímo napsal:

Mimo tuto pozůstalost byly v knihovně pro účely studijní uschovány zatímně rukopisy ze studijní knihovny v Olomouci, z kapitolního archivu bratislavského a jiných knihoven slovenských z českých farních úřadů v Ledči, Damašíně [!], Miletíně, Libšicích [!], Sedlčanech, z premonstrátské knihovny na Strahově, z knihovny kláštera ve Vyšším Brodě at.d.⁴⁸

V roce 1938, kdy Dobroslav Orel opustil Bratislavu, musely být všechny prameny vráceny na jejich původní místo do českých a slovenských archivů. To vyvolalo spor mezi Orem a vedením fakulty, které hudební rukopisy považovalo za vlastnictví semináře. Děkan Filozofické fakulty Univerzity Komenského ještě v roce 1939 Orla žádal, aby byly všechny knihy (nejednalo se pouze o rukopisy) vráceny zpět do knihovny semináře.⁴⁹ Předmětem této pře byla také pozůstalost Richarda Veselého, který měl dle závěti odkázat Orlovi své celoživotní dílo k dopracování. Pozůstalost prý obsahovala spartace ze starých českých kancionálů a edice připravené pro *Denkmäler der Tonkunst in Österreich*. Bohužel spor o rukopisy a pozůstalost nebyl kvůli náhlé Orlově smrti uspokojivě vyřešen.

V prosinci roku 1938 žádal Orla P. Gerhard Nýdl z kláštera ve Vyšším Brodě o navrácení rukopisů LXII, CVI a XXXI,⁵⁰ které měl poslat poštou. Orel prameny patrně nevrátil, což se v tomto případě klášteru obrátilo v dobré. Z krátké poznámky na malém papírovém útržku je patrné, že Dobroslav Orel uložil misál LXII z dvanáctého století 26. června roku 1940 do úschovy k dominikánům u sv. Jiljí v Praze a tím jej zachránil před gestapem, které vyšebrodský klášter později v roce 1941 okupovalo.⁵¹ Pramen převzal P. Vít Beneš, který byl 2. února roku 1942 vyšetřován a den poté musel na příkaz gestapa opustit Prahu.⁵² Bohužel není jisté, ve kterém archivu je dnes tento vzácný pramen uložen.

Nejen úřední dokumenty, ale také soukromé dopisy potvrzují, že Dobroslav Orel často zkoumal hudební rukopisy v zahraničí. Sám Orel ve svém životopise z roku 1919 napsal, že konal hudebně vědecké cesty po Itálii, Holandsku a Německu.⁵³ V evropských archivech strávil nejvíce času během školních prázdnin, tj. v červenci a srpnu. Z korespondence za-

47) NM-ČMH, krabice 29-B, inv. č. 299.

48) NM-ČMH, krabice 31-B, inv. č. 100.

49) NM-ČMH, krabice 31-B, inv. č. 102.

50) Viz katalog: PAVEL, Raphael: *Beschreibung der im Stifte Hohenfurt befindlichen Handschriften*, in: Xenia Bernardina II/2, Vídeň 1891.

51) NM-ČMH, krabice 31-B, inv. č. 113.

52) Za tyto informace vděčím dominikánskému knězi Prokopu Augustinovi OP, který mi poskytl zatím nepublikovaný životopis P. Víta Beneše.

53) NM-ČMH, krabice 31-B, inv. č. 4.

tím víme, že roku 1908 byl v Regensburgu⁵⁴ a ve třicátých letech odjel minimálně dvakrát do bývalé Jugoslávie.⁵⁵ V roce 1937 mu biskupská konzistoř Hradce Králové dokonce udělila cestovní povolení k tříměsíční pracovní cestě do Rakouska a Itálie.⁵⁶ Orel měl během cesty za povinnost sloužit mši svatou a modlit se breviář. Nutno dodat, že se cesta konala v roce vydání *Hudebních prvků svatováclavských*, před obdržení státní ceny. Na své badatelské cesty zval Dobroslav Orel i studenty z bratislavského semináře. Ti si z takových dobrodružství přivezli vzpomínky na celý život. Orlovi žáci se dokonce ke společným zájezdům vyjádřili v článku věnovaném životnímu jubileu svého profesora:

Jako učitel vedl jste pevnou a laskavou rukou celé legie mladé inteligence a mnohým z nich, které přizval jste ke svým pracem v archivech a museích, zůstanou nezapomenutelnými dojmy z těchto výprav do hudebního dávnověku. Také ti, kteří bývali svědky či účastníky Vašich prázdninových cest do ciziny, kde hledal jste spojitost, souvislost domácí vzdělanosti české s proveniencemi tamějšími, přivážeje po každé bohatou zeň ze starobylých liturgických knih a zpěvníků, zachycenou na filmovém proužku, také ti nezapomenou ani těch hodin úžasného soustředění a obdivuhodné badatelské energie Vaší, ani těch milých, družných chvil odpočinku po práci, kdy dával jste se unést kouzlem vzpomínek, a vyprávěl mnohé, vždy tak zajímavé, originelním způsobem reprodukované příběhy a prožitky ze života.⁵⁷

Ve výzkumu pramenů v zahraničí Orlovi zřejmě pomáhala také jeho kolegyně a hospodyně Anna Dočkalová.

Jak již bylo uvedeno, součástí Orlovy pozůstalosti je rozsáhlá pracovní kartotéka mapující repertoár jednohlasých i vícehlasých zpěvů v bohemikálních pramenech. Lístky formátu A5 jsou svázané do jednotlivých balíčků, které jsou označeny signaturou pramene, z něhož Orel čerpal. Bohužel obsah balíčků je často velmi nesourodý, dohromady se nám zde míchají signatury různých pramenů, folia jsou tu zpřeházená, žádný soubor incipitů není zcela kompletní. Otázkou zůstává, šlo-li Orlovi primárně o evidenci zpěvů v rukopisech, či jakého hlediska si Orel v pramenech všímal. Protože jsou lístky často řazeny podle liturgických svátků v církevním roce, je možné, že kartotéka sloužila především k vytvoření *Českého kancionálu*. Tematicky, podle mešních částí, jsou zde řazeny zpěvy z Kodexu Franus (Hradec Králové, Muzeum východních Čech II A 6), který zde představuje jeden z nejrozsáhleji zpracovaných kodexů.⁵⁸ Mezi katalogizovanými prameny nacházíme převážně rorátníky, kterými se Orel zabýval snad úplně nejvíce. Na každém lístku sledujeme signaturu kodexu, folio výskytu daného zpěvu, notový incipit, text a popř. název liturgické slavnosti.

Orlova pramenná práce sahá do mnoha oblastí týkajících se výzkumu staré hudby. Ačkoli se dnes výsledky tohoto badatele zdají být překonané a příliš popisné, ve své době se

54) NM-ČMH, krabice 29-B, inv. č. 311.

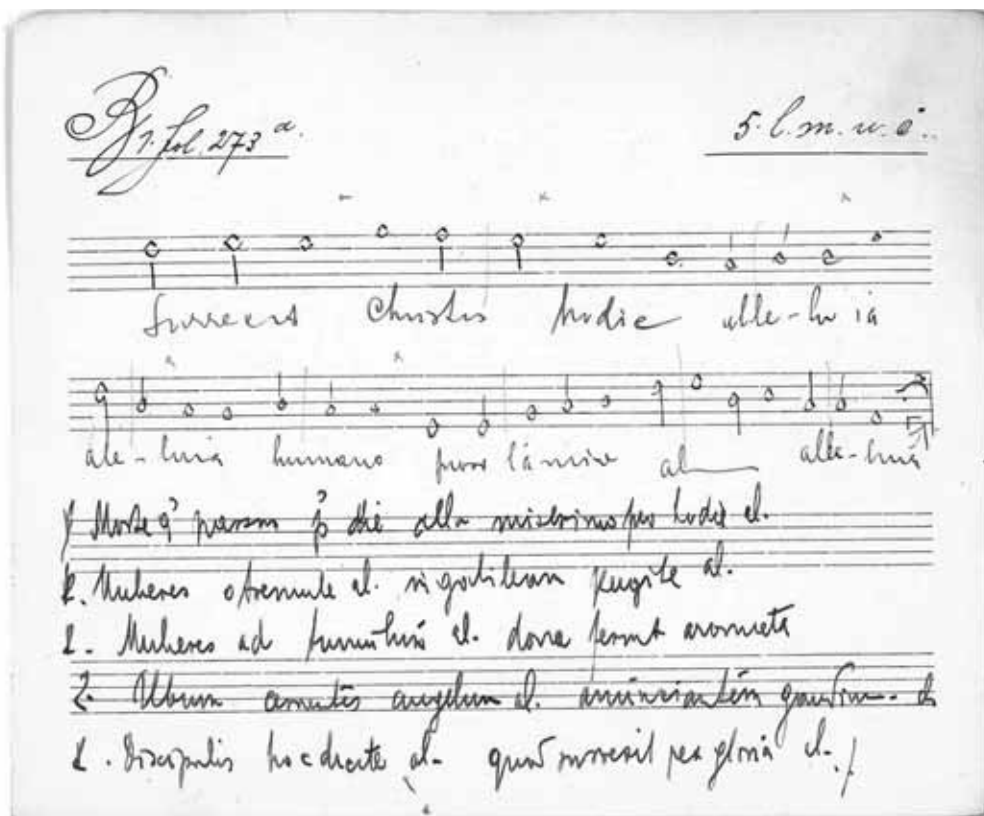
55) NM-ČMH, krabice 32-B, inv. č. 765.

56) NM-ČMH, krabice 31-B, inv. č. 51. Cesta se pravděpodobně konala v měsících červenec, srpen a září.

57) Prof. dr. Dobroslavu Orlovi k sedmdesátinám, Našinec, č. 294, 15. 12. 1940. Výstřížek viz NM-ČMH, krabice 33-B, inv. č. 878.

58) NM-ČMH, krabice 28-B, inv. č. 196. Zřejmě sloužilo k vydání Orlovy publikace: *Kancionál Franusův*, Obecná Jednota Cyrillská, Praha 1922.

jednalo o průkopnický čin. Dobroslav Orel byl bezesporu prvním muzikologem, který evidoval prameny, jež do té doby ležely nepovšimnuty nejen v městských, ale také ve farních archivech. Díky konzervátorské činnosti se Orlovi podařilo uchovat pro budoucí léta vzácné kodexy, které by se bez jeho přičinění možná nenávratně ztratily během válečných let. Orel hodnotu rukopisů rozpoznal nejen na základě svých bohatých zkušeností, získaných mimo jiné i v zahraničí, ale také díky mezioborové spolupráci s odborníky z různých vědeckých disciplín. Živým zájmem o liturgické rukopisy vzbudil touhu po poznání středověké duchovní kultury u řady svých přátel a studentů. Další historický vývoj a orientace československé muzikologie však neumožnily na Orlovův výzkum bezprostředně navázat. Ve stopách práce Dobroslava Orela pokračoval až v šedesátých letech Jaromír Černý (1939–2012), v plné míře se Orlovy badatelské výsledky staly základním východiskem pro novou vlnu výzkumu po roce 1989. Teprve podrobné studium pozůstalosti, jejíž zpracování bylo po dlouhou dobu i kvůli kněžskému povolání Dobroslava Orela odkládáno, a kritické zhodnocení Orlova publikovaného díla mohou zasadit výše uvedená fakta do širšího kontextu Orlovy vědecké práce.

Katalogizační lístek se zpěvem *Surrexit Christus hodie* z Kodexu Franus / Catalogue card with the chant *Surrexit Christus hodie* from the Codex Franus

NM-ČMH, pozůstalost Dobroslava Orela, krabice 29, inv. č. 253 / the estate of Dobroslav Orel, carton no. 29, inv. no. 253

Dobroslav Orel and His Work with Musical Manuscripts of the 14th – 16th Centuries

VERONIKA MRÁČKOVÁ

This study represents a partial survey of the estate of the Roman Catholic priest, musicologist, and pedagogue Dobroslav Orel (1870–1942) kept at the Czech Museum of Music. As a pioneer of research in the field of Czech Medieval and Renaissance music, beginning in the 1890s Orel documented previously unnoticed sources, researched them in a broader European context, and later inspired his students at Comenius University in Bratislava to take an interest in the field. The author concentrates on Orel's work with musical manuscripts such as the *Codex Speciálník* and other manuscripts from Hradec Králové. Orel's role in the creation of the *Český kancionál* (Czech Cantional, 1921), his pivotal work *Hudební prvky svatováclavské* (Musical Elements Concerning Saint Wenceslas, 1937), his contribution to the dating of the oldest Czech sacred songs, and his research in the field of musical paleography were also related to his work with sources.

Dobroslav Orel, *Codex Speciálník*, Medieval musical sources, Renaissance musical sources, Czech Medieval musical studies

Research on medieval sacred music in the Czech Lands began to develop in this country over a hundred years ago. The desire for knowledge about the musical culture of the Middle Ages was aroused not only by the search for a national identity, but also by the results of research abroad and by newly discovered manuscripts. The Roman Catholic priest Dobroslav Orel (1870–1942) was one of the first musicologists to have investigated Bohemical sources of musically notated repertoire. The insufficiency of records of musical monuments compelled him to undertake a systematic search and to keep records of codices that had been preserved but had as yet gone unnoticed, and his appointment as conservator in 1919 furthermore allowed him free access to all manuscripts in ecclesiastical archives all over Czechoslovakia.¹ The main goal of Orel's

This study has been created on the basis of the cataloguing of the estate of Dobroslav Orel at the National Museum – Czech Museum of Music (funded by the Department of Music History of the Institute of Ethnology of the Czech Academy of Sciences). I am grateful to Markéta Kabelková, head of the Musical History Department of the National Museum – Czech Museum of Music for having created ideal working conditions. The results of the research in question were presented at the conference *Pocta Dobroslavu Orlovi* (A Tribute to Dobroslav Orel) held on 23–25 April 2015 in Ronov nad Doubravou.

1) Dobroslav Orel was appointed as conservator by the Ministry of Education and Culture.

work was, in particular, to record and catalogue manuscripts of musical notation from the 14th through the 16th centuries. In his research, he made use of his wealth of knowledge of both musicology and, in particular, the liturgy. The intended goal of this study, which is so far the first probe into this question, is to summarize the latest findings based on the partial processing of Orel's estate in the holdings of the National Museum – Czech Museum of Music. This is absolutely not a comprehensive evaluation of Orel's work as a researcher – that would require not only completion of the study of all period reports and correspondence, but also a critical evaluation of Orel's published works.

Dobroslav Orel apparently first encountered musical manuscripts as a child in the choir loft of the Church of St Catherine in Dolní Roveň,² where, according to his contemporary Antonín Stříž, he sang and perhaps even played the organ (like his father František).³ Although we do not know what sources would have been found in the Roveň choir loft in the 1870s and '80s, on the basis of Orel's later interest, one may assume that there was frequent singing from *rorátníky* (books of Czech Advent songs for Matins) and perhaps from other Czech and Latin cantionals as well. A period report written in the Roveň parish chronicle mentions, for example, that at the consecration of the Chapel of St Wenceslas in 1886, men of letters active in the local church choir sang the St Adalbert Chorale *Hospodine, pomiluj ny* (Lord, Have Mercy on Us).⁴ That event, at which Orel, newly enrolled as student at a Prague secondary school, might have been present, may have been one of the causes for his future interest in the St Wenceslas Chorale.

Dobroslav Orel seems to have already been devoting himself to the study of sources as a young enthusiast during his seminary studies in Hradec Králové, i.e. from 1890.⁵ At that time he apparently began making a working card catalogue of manuscripts, from which he carefully copied the incipits of monophonic and polyphonic vocal music onto individual cards. It was probably in the late 19th or early 20th century at the Municipal History Museum that he first became familiar with the Codex Speciálník (Hradec Králové, Muzeum východních Čech [Museum of Eastern Bohemia] II A 7), which was discovered in 1896 in a Prague antique shop, and it was subsequently placed in the Hradec Králové museum.⁶ In May of 1905, Dobroslav Orel asked the museum administrator to allow him

2) Although the main altar was destroyed in 1873 by a fire in the church, the choir loft was probably spared from the flames, because the picture of St Catherine hanging above the choir loft was saved: *Farní chrám Páně sv. Kateřiny Alex. v Horní Rovni* (Parish Church of St Catherine of Alexandria in Horní Roveň), Neděle (newspaper: Sunday), 31 March 1940.

3) STŘÍŽ, Antonín: *Dr. Dobroslav Orel, průkopník obnovy chrámového zpěvu* (Dr. Dobroslav Orel, a Pioneer for the Restoration of Church Vocal Music), *Lidové listy* (The People's Pages), 22 Feb. 1942. A clipping can be seen at NM-ČMH, carton 33-B, inv. no. 813.

4) I wish to thank Father Jakub Polívka for allowing me to examine these chronicles.

5) A column by an author with the initials H. D. even states: "What led him to a literary career in musicology was his first place of employment, Hradec Králové, with its rare monuments of 16th-century literature. His interest in the old Czech culture of sacred songs, regardless of whether Catholic or Protestant, dates back already to that time." See: *Dobroslav Orel – k 70. narozeninám dne 15. prosince t. r.* (Dobroslav Orel – For His 70th Birthday This Year on 15 December), *České slovo* (The Czech Word), Prague, 14 Dec. 1940. A clipping can be seen at NM-ČMH, carton 33-B, inv. no. 879.

6) OREL, Dobroslav: *Der Mensuralcodex „Speciálník“, ein Beitrag zur Geschichte der Mensuralmusik und Notenschrift in Böhmen bis 1540*, Dissertation, Universität Wien 1914, p. 12. The date contradicts information

to borrow the Codex Speciálník in Prague in order to assemble a score from the individual parts. Orel's letter, kept in the Archives of the Fraternity of Literati in Hradec Králové, states the following:

Have Mr. Žaloudek kindly store it in a good case at my expense and seal it well, then the secretary should write the address on it and insure it for the proper amount at the post office, and I give my life and death as a pledge that I shall return the cantional. During its stay in Prague, it will be kept in a fireproof iron safe, and it will be laid on a special table only when work is being done on it. So, would you kindly give your consent?⁷

In the same letter, Orel mentions that Guido Adler was also interested in the codex in question, but that he would prefer that the Speciálník be published domestically and not in Vienna. He also wanted to use the results for his dissertation. In his first requests, he asked to borrow the manuscript for a period of six weeks. As is shown by correspondence, the codex stayed with Orel for at least fifteen years, but the promised edition unfortunately never came to fruition. Right from the very beginnings of his scholarly activities, Orel tried to acquire privileges for research on the manuscripts in Hradec Králové. Shortly after having borrowed the Speciálník, he asked the museum not to allow Richard Veselý access to its collection; Veselý was copying polyphonic songs for Adler's project *Denkmäler der Tonkunst in Österreich*.⁸ At the time, he probably did not yet know Adler, because he did not fail to make a comment in his letter about Adler's Jewish origins. The things he wrote about Richard Veselý were likewise none too flattering. For example, Orel mentioned that Veselý had introduced himself in Příbram as a Doctor of Philosophy, although he had not yet graduated. Their relations, however, seem to have become less tense, because Guido Adler came to Prague in person to see the Codex Speciálník, and he immediately proposed that Orel publish selected compositions in an issue of the aforementioned series *Denkmäler der Tonkunst in Österreich (DTÖ)*.⁹ Orel had asked for an extension of the loan of the codex back in 1905, promising to return the Speciálník in twenty weeks, i.e. by the end of the school year.¹⁰ He admitted that work on reconstructing the scores was beyond the powers of an individual,¹¹ but he nonetheless asked the museum in Hradec Králové

---

from Antonín Cechner, who probably stated the year 1901 in his catalogue in error; see: CECHNER, Antonín: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu královéhradeckém* (A List of Historical and Artistic Monuments in the Hradec Králové Political District), Prague 1904, p. 85. The archeologist and conservator Karel Buchtela purchased the manuscript from a Prague antique shop. He entrusted the codex to Ludvík Domečka, the administrator of the Municipal History Museum for the Northeastern Part of the Kingdom of Bohemia in Hradec Králové (today the Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové).

7) Muzeum východních Čech v Hradci Králové (Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové), Archiv literátů (Archives of the Fraternity of Literati) 3649. I wish to thank the museum curator Jaroslava Pospíšilová for permitting me to look at Orel's letters kept in the Archives of the Fraternity of Literati.

8) Muzeum východních Čech v Hradci Králové (Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové), Archiv literátů (Archives of the Fraternity of Literati) 7412.

9) Muzeum východních Čech v Hradci Králové (Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové), Archiv literátů (Archives of the Fraternity of Literati) 3650.

10) Muzeum východních Čech v Hradci Králové (Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové), Archiv literátů (Archives of the Fraternity of Literati) 3651.

11) Muzeum východních Čech v Hradci Králové (Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové), Archiv literátů

not to let anyone else access the manuscripts kept there. There is a great deal more correspondence from the period before Orel defended his dissertation in Vienna in 1914, when he was dealing with the provenience of the codex in question and the circumstances of its purchase from a Prague antique shop. We know from correspondence that he made inquiries at the parish office of the Church of St Peter in Poříčí, Prague, among other places, about whether they had any records concerning that source.¹² The parish office informed Orel that in their records dating back to 1639, there was no mention of the Speciálník. By April of that year, Orel reported to the museum that he had copied 200 compositions – might this information have been a fiction intended to placate the museum, which was requesting the return of the codex? Unfortunately, the project for publishing the Speciálník in an edition of the *DTÖ* fell through,¹³ but Orel continued to reserve for himself the right of publication from the museum. He kept the Speciálník, he took it to Bratislava probably in 1919. Orel explained the conditions under which the codex was kept to the museum as follows:

...The Speciálník belonging to your museum is in complete safety in a room with a vaulted ceiling on the ground floor with bars on the windows and with other manuscripts where it is completely dry.¹⁴

Perhaps one day we shall succeed in determining what the other sources were that he refers to. After the *DTÖ* project fell through, together with the musicologist Zdeněk Nejedlý he founded the independent *Společnost pro vydání staročeských hudebních památek* (Society for the Publishing of Old Bohemian Monuments of Music), but Nejedlý allegedly exploited the society financially for his own large-scale works.¹⁵ It would seem that early during his period of activity in Bratislava, Orel had neither the time nor the financial resources for publication of the Speciálník. It was not until 1920 that he promised the museum that he would return the manuscript to Hradec Králové personally during the school holiday.¹⁶ Unfortunately, the edition of the reconstructed scores of the compositions – if there had ever actually been such an edition – has been lost. In Orel's estate at the NM-ČMH, only seven transcribed motets from the Speciálník have been found,¹⁷ along with confirmation of financial support for the publishing of the edition.¹⁸

(Archives of the Fraternity of Literati) 3652.

12) Orel believed that the church identified in an annotation on the front flyleaf of the codex was the Church of St Peter in Chains: OREL, Dobroslav: *Kancionál Franusův* (The Franus Cantional), Obecná Jednota Cyrillská (Communal Union of Cyril), Prague 1922, p. 148.

13) Muzeum východních Čech v Hradci Králové (Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové), Archiv literátů (Archives of the Fraternity of Literati) 3654.

14) Muzeum východních Čech v Hradci Králové (Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové), Archiv literátů (Archives of the Fraternity of Literati) 3655.

15) Ibid.

16) Ibid. The exact date of the returning of the Codex Speciálník may still be hidden in the estate kept in Bratislava.

17) *Náš milý svatý Václave* (Our Dear Saint Wenceslas), *Pane Bože buď při nás* (Lord God Be With Us), *Zdrávas cesařovno* (Hail, O Empress), *Imperatrix gloriosa, Jesus Christus nostra salus, Tu qui cuncta imperas, and Omnino mundus iocundetur.*

18) A month before Orel's death, the Czech Academy of the Sciences and Arts in Prague asked him to come

Probably from the beginning of the 20th century, Dobroslav Orel began working on the transcribing of liturgical chants that he was selecting from Bohemical sources for the *Český kancionál* (Czech Cantional), which was first published in 1921. Orel's friend Antonín Stříž, a Roman Catholic priest, wrote that "Orel searched through all of the archives and collections in order to determine the original melodies and texts, and he discovered a number of previously unknown treasures of the sacred song repertoire."¹⁹ This is also confirmed by entries in Orel's working card catalogue. Orel (or his colleagues) copied the texts and melodies for the cantional from such sources as the Jistebnice Cantional (Prague, National Library of the Czech Republic II C 7),²⁰ the Benešov Cantional (Prague, Prague City Archives 8429),²¹ Jaroměř Speciálník (Jaroměř, Municipal Museum in Jaroměř 283),²² and the Žlutice Cantional (Prague, Museum of Czech Literature TR I 27).²³ Orel apparently also received help with preparation of a unified hymnbook from the editor of the journal *Cyrill Václav Müller*, who edited and transcribed liturgical songs in sources kept at the Lobkowicz Library in Roudnice nad Labem.²⁴ In a letter dated 1908, he informed Orel that there were interesting codices in the archives in Roudnice, mentioning in particular an unknown Psalter with polyphony.²⁵ He added that the time-consuming work would not be finished even within a year if it were to be done properly. Unfortunately, the *Český kancionál* (Czech Cantional), the main goal of which was to unify the vocal music at all Czech churches, was not adopted by the individual dioceses until near the end of Orel's life. This is documented, for example, by a report from Antonín Stříž:

The work, which attracted considerable attention abroad, cost the two authors much bitterness because of the incomprehension they often encountered in their own country. Fortunately, however, Dobroslav lived long enough to witness the capitulation of most of his opponents and the implementing of the "Czech Cantional", which unified and uplifted congregational singing in our [Czech] churches.²⁶

---

to take possession of financial support in the amount of 5,000 Czechoslovak crowns, which he was to have received from the *Foundation of Josef, Marie and Zdeňka Hlávka* for publication of the *Speciálník of Hradec Králové* (see NM-ČMH, carton 28-B, inv. no. 214). Orel probably never managed to retrieve the money. After Orel's death, work on publication was entrusted to his colleague Anna Dočkalová, but she was informed in December of 1942 by the music and book publishing company *Vesmír* (The Universe) that publication of the edition would be postponed until after the war because of limited funding (see NM-ČMH, carton 28-B, inv. no. 220). The manuscript of Orel's work was said to have been enclosed with that letter, and it apparently remained with Anna Dočkalová until her death (she lived with Orel at the address Letecká 25, Prague 6).

19) STŘÍŽ, Antonín: *Dr. Dobroslav Orel, průkopník obnovy chrámového zpěvu* (Dr. Dobroslav Orel, a Pioneer for the Restoration of Church Vocal Music), *Lidové listy* (The People's Pages), 22 Feb. 1942. A clipping can be seen at NM-ČMH, carton 33-B, inv. no. 813.

20) NM-ČMH, carton 29-B, inv. no. 278.

21) NM-ČMH, carton 29-B, inv. no. 281.

22) NM-ČMH, carton 31-B, inv. no. 173.

23) NM-ČMH, carton 29-B, inv. no. 283.

24) Although Müller did not give the name of the library, in all likelihood it was the Lobkowicz Library, which was in Roudnice nad Labem until the Second World War.

25) NM-ČMH, carton 29-B, inv. no. 311.

26) STŘÍŽ, op. cit. in footnote no. 19.

Beginning in 1919, Orel's role as a conservator of historical musical documents, organs, and church archives gave him the freedom to handle music manuscripts throughout Czechoslovakia.²⁷ It was probably then that Orel began systematically searching for and documenting preserved medieval sources. He freely moved codices from place to place, but he did not manage to return some of them to their original archives.

To my surprise, in the estate of Dobroslav Orel I found a fragment from a cantional (Hradec Králové, Museum of Eastern Bohemia, II A 18a), the original part of which apparently was created in 1594 and 1596.²⁸ The paper folio, which probably dates from the 18th century,²⁹ was inserted in an envelope with a thematic catalogue of the Hradec Králové source, which Orel designated with the shelf mark II A 22a. Thanks to the digital database of the National Library *Manuscriptorium*, it was later realized that the folio had in all likelihood been part of a codex that now has the shelf mark II A 18a. The dark colored parts of the fragment also indicate that the page had been inserted into the Hradec Králové codex. The dimensions of manuscript II A 18a (335 × 215 mm) correspond to the dimensions of the lighter part of the folio. The dark upper piece measuring ca. 30 mm apparently protruded from the rest of the source and was subjected to various environmental effects that resulted in its degradation. The source II A 18a comes from the choir loft of the Church of the Holy Spirit in Hradec Králové, and it contains the alto part of mostly polyphonic Latin Masses. In the fragment, we find a list of Latin songs, and in particular hymns for the Advent and Christmas seasons including, for example, the hymn *Veni redemptor gentium*, the Marian hymn *Assunt festa iubilea* for the Feast of the Visitation of the Blessed Virgin Mary, and the well-known trope *Kyrie, fons bonitatis*. The following is written in German in the top corner of the folio: "Vertolmetschte Textus in das bohmische deren lateinische Texten folgende anfangen und in angemerkten blättern zum Finden seyn als" (freely translated by the author: "the texts translated into Czech are found on the designated pages with the following Latin text incipits").³⁰ Thus, there should be Czech translations of the listed Latin songs in the source. Above the text there is an annotation in pencil that reads: "v Kanc 1594." (in the Cantional from the year 1594), thanks to which it was possible to locate the original manuscript.

Perhaps it should not even surprise us when we read in a letter dated 1909 that Orel's assistant Mr. Valášek found Orel's working notes in the Codex Franus between folios 123^v and 124^r; Orel had sent them to Valášek in Prague.³¹

During the 1930s, Dobroslav Orel and students in a musicology seminar at Comenius University compiled a catalogue of manuscripts kept at the former Municipal History Museum for the Northeast Part of the Kingdom of Bohemia. One valuable part of the catalogue consists of Orel's notes on the dating and provenience of the sources and on

27) In Dobroslav Orel's estate, a permit has been preserved, which entitled him to access individual objects of historical importance: NM-ČMH, carton 31-B, inv. no. 41.

28) NM-ČMH, carton 29-B, inv. no. 271.

29) I am grateful to Eliška Šedivá and Marc Niubò for providing consultation about the dating of this fragment.

30) I wish to thank Marc Niubò and Eliška Šedivá for the transcription of the German text.

31) NM-ČMH, carton 29-B, inv. no. 308.

Dobroslav Orel a/and Jaroslav Mikan

Fotografie neznámého autora, s. l., cca 30. léta 20. století /
 Photograph by an unknown photographer, s. l., ca. 1930s
 NM-ČMH, pozůstalost Dobroslava Orla /
 the estate of Dobroslav Orel

the published literature. On some sheets of paper, the comment “photo complete” is written in red. Under the title *Bibliografie hudeb. památek musea v Hr. Kr. prof. Dr. D. Orla a členů semináře pro hudeb. vědu university Komenského v Bratislavě* (A Bibliography of the Musical Monuments in Hradec Králové by Prof. D. Orel and Members of the Musicology Seminar at Comenius University in Bratislava), the catalogue was intended for use for an exhibition at the former Municipal Museum of Industry in 1932, but it was never published. There is a typescript of it in Orel's estate at the Czech Museum of Music.³² Orel, above all, was never satisfied with having a catalogue published only in part – in a letter dated 1932, he even asked that the museum establish a separate department for historical musical documents, and only for that purpose would he permit the publication of his listing of all of the Hradec Králové musical sources.³³

There probably was not enough time for separate publication, because that same year the initiator of the exhibition Jaroslav Mikan published the abbreviated catalogue *Výstava památek hudebního života v Hradci Králové* (An Exhibition of Monuments of Musical Life in Hradec Králové).³⁴ Only brief descriptions of selected sources appear in it, and Orel is not listed as a coauthor. Then in 1938, the Hradec Králové Municipal Authority asked Orel to supply a list,³⁵ but he probably never did so.

32) NM-ČMH, carton 28-B, inv. no. 193.

33) Muzeum východních Čech v Hradci Králové (Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové), Archiv literátů (Archives of the Fraternity of Literati) 4386.

34) MIKAN, Jaroslav: *Výstava památek hudebního života v Hradci Králové* (An Exhibition of Monuments of Musical Life in Hradec Králové), Hradec Králové 1932.

35) NM-ČMH, carton 31-B, inv. no. 97.

In the 1930s, Dobroslav Orel devoted himself intensively to analyzing the songs *Hospodine, pomiluj ny* (Lord, Have Mercy on Us) and *Svatý Václave* (the Saint Wenceslas Chorale), which have been generally accepted as the oldest Czech sacred songs.³⁶ Thanks to extensive study of sources and to historical and philological research in collaboration with the leading scholars Roman Jakobson, Miloš Weingart, and Václav Chaloupecký, Orel was able to date the chant *Hospodine, pomiluj ny* (Lord, Have Mercy on Us) to the mid-eleventh century³⁷ and the song *Svatý Václave* (Saint Wenceslas) to the twelfth century.³⁸ The more exact dating of these songs refuted the opinion of Zdeněk Nejedlý, who believed that these first monuments of Czech literature were created a hundred years later.³⁹ It should be added that Orel achieved these results in part thanks to his study of manuscripts abroad. Orel's estate has preserved, for example, his notes on the Croatian sources he was studying in former Yugoslavia during his stays there in 1932 and 1935, as well as musical excerpts copied from them.⁴⁰ He then published his results from at least ten years of study in the third part of volume two of the *Svatováclavský sborník* (Saint Wenceslas Memorial Compendium) titled *Hudební prvky svatováclavské* (Musical Elements Concerning Saint Wenceslas) in 1937. For this monumental work, the Czechoslovak Ministry of Education and National Culture honored him with the State Prize for Music on 28 October 1937.⁴¹ The prize included a monetary award of five thousand Czechoslovak crowns. Incidentally, Orel's fee for the *Svatováclavský sborník* (Saint Wenceslas Memorial Compendium) was in excess of twenty thousand Czechoslovak crowns, paid by the National Committee for the Celebration of the Saint Wenceslas Millennium in Prague in 1938.⁴² In Dobroslav Orel's estate, there is also mention of the sending of a volume to the archives of the Biblioteca Apostolica Vaticana in Rome, where the prefect Anselmo Albareda received it in 1941.⁴³ In a letter, the prefect inquires about the other volumes of the *Svatováclavský sborník* (Saint Wenceslas Memorial Compendium), which he wished to acquire for the library.

36) The estate of Dobroslav Orel contains a letter from Roman Jakobson dated 1935 with linguistic corrections for the study *Hospodine, pomiluj ny*, published in *Hudební prvky svatováclavské* (Musical Elements Concerning Saint Wenceslas) (NM-ČMH, carton 32-B, inv. no. 760).

37) OREL, Dobroslav: *Hudební prvky svatováclavské* (Musical Elements Concerning Saint Wenceslas), in: *Svatováclavský sborník* (Saint Wenceslas Memorial Compendium), vol. II, part 3, Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí (National Committee for the Celebration of the Saint Wenceslas Millennium), Prague 1937, p. 60: "On the basis of this comparative analysis, the song 'Hospodine, pomiluj ny' (Lord, Have Mercy on Us) can be dated to the eleventh century. Its *terminus ad quem* can be established as 1055, when it was sung by the Czech nation as 'Kyrieleyson cantilenam dulcem' at the election of Spytihněv II."

38) *Ibid.*, p. 66: "The Saint Wenceslas Chorale could only have come into being in such an atmosphere and state of consciousness. And that would mean the 12th century."

39) NEJEDLÝ, Zdeněk: *Dějiny husitského zpěvu, Kniha 1, Zpěv předhusitský* (The History of Hussite Chant, Book 1, Pre-Hussite Chant), Československá akademie věd (Czechoslovak Academy of Science), Prague 1954, p. 33: "[...] in the 12th century, the first song for the people, 'Hospodine, pomiluj ny,' was created"; *Ibid.* p. 327: "The second Czech sacred song, 'Svatý Václave,' first appears in 1368, but here it is called 'canto ab olim cantari consueta.' It therefore comes either from the very beginning of the 14th century or from the end of the 13th and is younger than 'Hospodine, pomiluj ny' by a whole century."

40) NM-ČMH, carton 32-B, inv. no. 765.

41) NM-ČMH, carton 31-B, inv. no. 89.

42) NM-ČMH, carton 31-B, inv. no. 90.

43) NM-ČMH, carton 31-B, inv. no. 93.

It is possible that the publication was turned over to the archives in Rome on the initiative of the young seminary student Jiří Reinsberg, whose studies at the Pontificio Collegio Nepomuceno in Rome had begun in 1937 and who greatly respected Dobroslav Orel, as is shown by an extant letter dated 1940.⁴⁴

It is interesting that Dobroslav Orel established the dating of certain sources in *Hudební prvky svatováclavské* (Musical Elements Concerning Saint Wenceslas) in too general a manner, although he could have been more specific on the basis of the presence of certain songs. One example is the Roudnický žaltář (Roudnice Psalter – Prague, Archives of Prague Castle, Cim 7), which was compiled according to Orel in the mid-fourteenth century, but the presence of the chant *Assunt festa iubilea* for the Feast of the Visitation of the Blessed Virgin Mary clearly shows that the codex cannot be dated to before 1380, because it was not until 1386 that Jan of Jenštejn introduced the feast day in question to the calendar of the Diocese of Prague.⁴⁵ The question is, then, whether Dobroslav Orel might have had the opportunity of seeing the Roudnice Psalter, or whether he merely carried over information about the dating from the catalogue of Adolf Patera and Antonín Podlaha.⁴⁶

In his research of Bohemical sources, Orel also paid attention to types of notation, basing his descriptions of them on Josef Hutter's method of classification. One finds in Orel's estate, for example, a list of manuscripts containing rhombic notation (now called Czech notation).⁴⁷ This list could be used with confidence for present-day research on the type of notation in question.

Orel also took advantage of his privileges as a conservator for his teaching activities at a musicology seminar in Bratislava, to which he brought a number of Bohemical sources from Bohemia. According to Orel's letter dated 19 June 1939, manuscripts from many Czech archives had been brought (or delivered by mail) to the seminar library. Dobroslav Orel actually wrote:

Besides that estate, for the purposes of study, the library had temporary custody of manuscripts from the Research Library in Olomouc, from the Capitular Archives in Bratislava, and from other libraries of the parish offices of Slovak and Czech churches in Ledeč, Damašín [!], Miletín, Libšice [!], Sedlčany, from the Premonstratensian Library at Strahov, from the monastery library in Vyšší Brod etc.⁴⁸

44) NM-ČMH, carton 32-B, inv. no. 644. Dobroslav Orel became a friend of the father of Jiří Viktor Reinsberg while he was working in Bratislava.

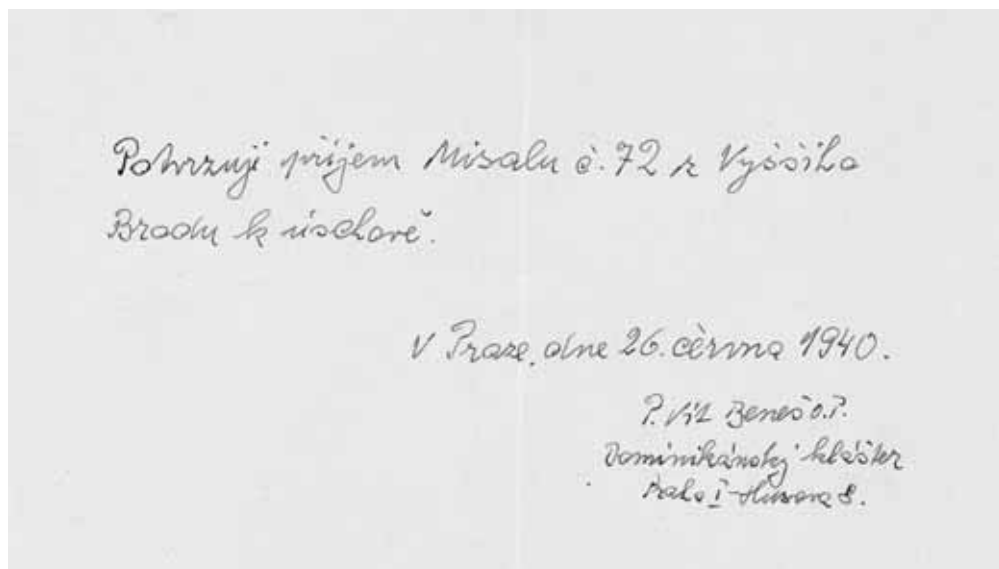
45) POLC, Jaroslav V.: *De origine festi visitationis B. M. V.*, Pontificia Università Lateranense, Roma 1967, pp. 41–47; POLC, Jaroslav V. – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Pražské synody a koncily předhusitské doby* (Prague Synods and Councils of the Pre-Hussite Era), Prague 2002, pp. 231–234.

46) PATERA, Adolf – PODLAHA, Antonín: *Soupis rukopisů knihovny Metropolitní kapitoly pražské* (A List of Manuscripts at the Metropolitan Chapter in Prague), Česká akademie věd (Czech Academy of Sciences), Prague 1910, pp. 7–8.

47) NM-ČMH, carton 29-B, inv. no. 299.

48) NM-ČMH, carton 31-B, inv. no. 100.

In 1938, when Dobroslav Orel left Bratislava, all of those sources had to be returned to the Czech and Slovak archives where they had originally been kept. This caused a dispute between Orel and the leadership of the faculty, which regarded the musical manuscripts as the property of the seminar. In 1939, the Dean of the Faculty of Arts and Sciences of at Comenius University was still asking that all of the books (not only manuscripts were involved) be returned to the library of the seminar.⁴⁹ Another subject of this dispute was the estate of Richard Veselý. According to his will, he left his life's work to Orel for completion. The estate was said to contain reconstructions of scores of old Czech cantionals and editions prepared for the *Denkmäler der Tonkunst in Österreich*. Unfortunately, because of Orel's sudden death, the dispute over the manuscripts and the estate was never satisfactorily resolved.

Potvrzení o předání „Misálu č. 72“ / Receipt for “Missal No. 72”

NM-ČMH, pozůstalost Dobroslava Orela, krabice 31-B, inv. č. 113 / the estate of Dobroslav Orel, carton 31-B, inv. no. 113

In December of 1938, Father Gerhard Nýdl from the monastery in Vyšší Brod asked Orel to return the manuscripts LXII, CVI, and XXXI,⁵⁰ which he was to send by mail. Orel apparently did not return the sources, but that turned out well for the monastery in this case. From a brief note written on a small strip of paper, it appears that on 26 June 1940 Dobroslav Orel placed Missal LXII from the twelfth century in the safekeeping of the Dominicans at the Church of St Giles in Prague, thereby saving it from the Gestapo, which later (1941) occupied the monastery in Vyšší Brod.⁵¹ The source was taken by Father Vít Beneš,

⁴⁹) NM-ČMH, carton 31-B, inv. no. 102.

⁵⁰) See the catalogue: PAVEL, Raphael: *Beschreibung der im Stifte Hohenfurt befindlichen Handschriften*, in: Xenia Bernardina II/2, Wien 1891.

⁵¹) NM-ČMH, carton 31-B, inv. no. 113.

who was investigated on 2 February 1942 and was forced by the Gestapo to leave Prague the next day.⁵² Unfortunately, it is uncertain which archives now contain this rare source.

Dobroslav Orel often traveled abroad to study musical manuscripts, as is confirmed not only by official documents, but also by private letters. In his autobiography dated 1919, Orel himself wrote that he had gone on musicology research trips around Italy, the Netherlands, and Germany.⁵³ He spent most of his time in European archives while on school holiday (i.e. in July and August). From his correspondence, we know so far that in 1908 he was in Regensburg,⁵⁴ and in the 1930s he went at least twice to former Yugoslavia.⁵⁵ In 1937, the Hradec Králové Episcopal Consistory even granted him a travel permit for a three-month working visit to Austria and Italy.⁵⁶ During his travels, Orel had the duty of serving Holy Mass and praying the Breviary. It should be added that he took the trip during the year when *Hudební prvky svatováclavské* (Musical Elements Concerning Saint Wenceslas) was published, before he received the state prize. Dobroslav Orel also invited students from the seminar in Bratislava to join him on his research trips, and the memories from such adventures stayed with the students for a lifetime. Orel's pupils even mentioned the journeys they had taken with him in an article celebrating their professor's seventieth birthday:

As a teacher, your firm, loving hand has guided a whole legion of the young intelligentsia, and for many of those that you have invited to join you in your work in archives and museums, the impressions from those expeditions into the music of the distant past shall remain unforgettable. Likewise, those who have witnessed or participated in your holiday travels abroad, where you were seeking continuity and context between Czech domestic learning and sources of foreign provenience, always reaping a bountiful harvest from ancient liturgical books and hymnals and capturing it on film, will forget neither those hours of your amazing concentration and remarkable energy as a researcher, nor those pleasant, convivial moments of repose after work, when you would let yourself be carried away by magical memories and would share many stories and experiences from your life, always so interesting, and reproduced in such an original fashion.⁵⁷

Orel apparently also received assistance with his research of sources abroad from his colleague and housekeeper Anna Dočkalová.

As has already been stated, Orel's estate consists in part of an extensive working card catalogue mapping the repertoire of monophonic and polyphonic songs in Bohemian sources. The cards in A5 format are bound into individual packets that are labeled with

52) For this information, I am indebted to the Dominican priest Prokop Augustin, OP, who provided me with the as-yet unpublished biography of Father Vít Beneš.

53) NM-ČMH, carton 31-B, inv. no. 4.

54) NM-ČMH, carton 29-B, inv. no. 311.

55) NM-ČMH, carton 32-B, inv. no. 765.

56) NM-ČMH, carton 31-B, inv. no. 51. The journey probably took place in July, August, and September.

57) *Prof. dr. Dobroslavu Orlovi k sedmdesátinám* (Prof. Dobroslav Orel – For His 70th Birthday), *Našinec* (The Patriot), no. 294, 15 Dec. 1940. A clipping can be seen at NM-ČMH, carton 33-B, inv. no. 878.

the shelf mark of the source from which Orel drew them. Unfortunately, the content of the packages is often very inhomogeneous; we find there that the shelf marks of different sources are mixed together, the folios there are in the wrong order, and no list of incipits is entirely complete. The question remains as to whether Orel was primarily interested in documenting songs in manuscripts or what aspects of the sources drew Orel's attention. Because the cards are often ordered on the basis of liturgical feast days in the church year, it is possible that the card catalogue served primarily for creating the *Czech Cantional*. Songs from the Franus Codex (Hradec Králové, Museum of Eastern Bohemia, II A 6), which represents one of the most extensive codices examined here,⁵⁸ are arranged thematically based on the part of the Mass. Among the categorized sources, we find primarily *rorátníky* (books of Advent songs), with which Orel was dealing perhaps most frequently. On each card we find the shelf mark of the codex, the folio on which the given song appears, the incipit of the melody, the text, and the name of the liturgical feast, if relevant.

Orel's work with sources covers many areas involving research on early music. Although the results of his research produced now seem to be outdated and too descriptive, his work was pioneering in its day. Dobroslav Orel was undoubtedly the first musicologist who documented sources that had, until that time, been lying unnoticed in both municipal and parish archives. Thanks to Orel's activities as a conservator, he was able to preserve rare codices for the future; without his efforts, the codices might have been irretrievably lost during the war. Orel recognized the value of the manuscripts not only on the basis of the vast experience he had gained at home and abroad, but also thanks to interdisciplinary cooperation with experts from various scholarly fields. His keen interest in liturgical manuscripts inspired in many of his friends and students a desire to learn about the religious culture of the Middle Ages, but later historical developments and the orientation of Czechoslovak musicology prevented an immediate continuation of Orel's research. It was not until the 1960s that Jaromír Černý (1939–2012) followed in the footsteps of Dobroslav Orel's work, and only after 1989 did the results of Orel's scholarship fully become a fundamental point of departure for a new wave of research. Only after a detailed study has been completed of Dobroslav Orel's estate, the processing of which was long delayed in part because of his profession as a priest, and after critical evaluation of Orel's published works will it be possible to place the facts stated above into the broader context of Orel's scholarly work.

58) NM-ČMH, carton 28-B, inv. no. 196. This apparently served for the issuing of Orel's publication: *Kancionál Franusův* (The Franus Cantional), Obecná Jednota Cyrillská (Communal Union of Cyril), Prague 1922.